

Η ΜΑΣΚΑ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ. ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΣΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ.

Η καταγωγή της μάσκας (masca, υστερολατινική λέξη που σημαίνει «προσωπίδα») είναι τόσο παλιά, σχεδόν όσο και η ύπαρξη του μεταπτωτικού ανθρώπου. Εντοπίζεται στους πρωτόγονους αλλά και σε αρχαίες μυστηριακές θρησκευτικές τελετές. Τα παλαιότερα προσωπεία βρέθηκαν στο βασιλικό νεκροταφείο της Ουρ, στη Μεσοποταμία και αποτελούσαν στοιχεία τέτοιων τελετών.

Η ιστορία της μάσκας εντοπίζεται σε έθιμα και θρησκείες πανάρχαιων λαών. Οι ιθαγενείς διαφόρων περιοχών προσπαθούσαν να φανταστούν την προσωποποίηση των θεών που πίστευαν, αλλά δεν τους φανταζόντουσαν με συνηθισμένη ανθρώπινη μορφή. Για αυτό τον λόγο, οι ιερείς άρχισαν να δημιουργούν μάσκες για να παρουσιάσουν τα φανταστικά πρόσωπα των θεών που πίστευαν με μορφές ασυνήθιστες και εξωτικές και με ποικίλες εκφράσεις.

Όταν ιθαγενείς φορούσαν τις μάσκες αυτές και συμπεριφερόντουσαν σαν να είναι ο θεός τον οποίο αναπαριστούσαν μπορούσαν να θεωρηθούν οι ίδιοι ως ζωντανή θεότητα με σάρκα και οστά και να λατρευτεί σαν να είχε θεϊκές δυνάμεις. Κάπως έτσι ξεκίνησε η λατρεία της μάσκας, μια λατρεία που την συναντάμε σε όλους τους πρωτόγονους λαούς ακόμη και σήμερα.¹

Εικ.: 1 Αφρικανικές μάσκες.

<https://blogs.sch.gr/vbenetatou/2021/03/01/afrikanikes-maskes/>

Μέσω της μάσκας ο άνθρωπος ήθελε να ιδιοποιηθεί ένα κομμάτι από την δύναμη του θηρίου. Ταυτόχρονα η μεταμφίεση σε κάποιο ζώο ήταν και μια προσέγγιση της

¹ <https://weirdsides.com/arthra-istories/i-istoria-tis-maskas/>

υπερφυσικής του δύναμης. Η ταύτιση αυτή είναι ισχυρότατη και διατηρείται και στους καιρούς μας. Για παράδειγμα εξακολουθούμε να έχουμε μάτι αετού και όχι γιγαντιαίου τηλεσκοπίου...²

Εικ. 2: <https://www.slideshare.net/fbiniari/ss-72185809>

Στην Αφρική οι μάσκες είχαν πολλές μορφές, συνδυάζονταν με ολόκληρη τη μεταμφίεση του σώματος και παρίσταναν συχνά τους δαίμονες του δάσους, της λίμνης, των βουνών και, συχνά, τρομακτικές απομιμήσεις άγριων θηρίων και ζώων. Κάποιες άλλες συμβόλιζαν τα κακά πνεύματα που εξόρκιζαν το κακό μάτι, εξευμένιζαν τις ψυχές των νεκρών και βοηθούσαν στην αποθεραπεία των ασθενών.³

Δεν υπάρχει λαός που για διαφορετικούς έστω λόγους και σε διαφορετικές περιόδους του έτους να μην έχει το έθιμο της χρήσης μάσκας. Οι ειδικοί την θεωρούν ως ένα από τα πιο σημαντικά έργα τέχνης που έχουν δημιουργηθεί, ως ένα πνευματικό προϊόν του ανώτερου εξελικτικά όντος. Εκφράζει, επίσης, τον πολιτισμό της κάθε εποχής.

Προσωπίδες λατρείας που καλόπιαναν τα κακά πνεύματα, πολεμικές που τρομοκρατούσαν τους εχθρούς, καθώς και νεκρικές για να διώχνουν τα πνεύματα στο ταξίδι τους για τον άλλο κόσμο, συναντά κανείς σε πολλές ιστορικές περιόδους σε Ελλάδα, Αίγυπτο, Περού, Μεξικό, Καρχηδόνα. Ως μέσο μεταμφίεσης πρωτοχρησιμοποιήθηκε στην Ιταλία. Τον 16ο αιώνα δεν νοείτο κάποια κυρία της αριστοκρατίας να μην φορά μάσκα όταν μεταμφιεζόταν της Απόκριες.

Οι μάσκες (τα προσωπεία) είναι το πανάρχαιο μέσο που επέτρεπε να εγκαταλείψει κάποιος την δική του προσωπικότητα και να αναλάβει μια νέα. Αυτές έφτασαν στους Έλληνες από διαφορετικές παραδόσεις. Υπάρχουν σχέσεις με την Νεολιθική εποχή αλλά και με την περιοχή της Εγγύς Ανατολής. Υπήρχαν οι ζωόμορφες μάσκες, καθώς επίσης και οι αποκρουστικές και γελοίες μάσκες. Παράλληλα προς τις πομπές και τους χορούς προσωπιδοφόρων υπήρχε η ανεξάρτητη λατρεία των προσωπειών, τα οποία στερεώνονταν ψηλά και ήταν δυνατόν να θεωρηθούν ακόμη και ως ειδώλια θεών.⁴

Στην Ελλάδα το προσωπείο κατά καιρούς είχε πολλές και διαφορετικές χρήσεις. Νεκρικό, καμωμένο από χρυσό για να προσδίδει την ανάλογη λάμψη στο νεκρό βασιλιά. Βλ. νεκρικές μάσκες στην Αρχαία Ελλάδα και στην Αίγυπτο.

Η Δήμητρα Μήττα θέτει το ερώτημα μήπως θα μπορούσαμε να συσχετίσουμε το αποτροπαϊκό προσωπείο με το νεκρικό, δηλαδή προστατεύει τον νεκρό από τον

² <https://parallaximag.gr/life/karnavali-giorti-tis-gonimotitas>

³ <https://weirdsides.com/arthra-istories/i-istoria-tis-maskas/>

⁴ Burkert W., Αρχαία Ελληνική Θρησκεία-Αρχαϊκή και Κλασσική Εποχή, εκδ. Καρδαμίτσα, σελ. 231.

θάνατο, με την έννοια ότι τον βοηθά να κρατήσει την ζωή με την βοήθεια του προσώπου.⁵

Εικ. 3 Νεκρική μάσκα του Φιλίππου Β' στις Αιγές.

Ἄλλα προσωπεῖα τοποθετοῦνταν στα ιερά των ναῶν ὡς τάματα και ἀφιερώματα και τα πιο ἀποκρουστικά κρέμονταν στα σπίτια και τα καταστήματα και χρησίμευαν ὡς φυλακτά για τη βασκανία. Το προσωπεῖο Γοργούς ἐμφανίζεται ἀφ' ἐαυτοῦ ὡς ἀποτρεπτικό σημεῖο, με στρογγυλά γουρλωμένα μάτια, την γλῶσσα ἔξω και προεξέχοντα δόντια (γοργόνειον).⁶ Αποτροπαϊκό προσωπεῖο ἦταν και ἐκεῖνο της

5 Βλ. Δήμητρα Μήττα, Ὅψεις του προσωπείου, <http://www.komvos.edu.gr/masks/masks2.html>.

6 Burkert W., Αρχαία Ἑλληνική Θρησκεία-Αρχαϊκή και Κλασσική Εποχή, ἐκδ. Καρδαμίτσα, σελ. 232.

Μέδουσας.⁷ Ευρύτατα τα προσωπεία χρησιμοποιήθηκαν και στο αρχαίο δράμα και κατά την εξέλιξη του πήραν ποικίλες μορφές, γυναικείες, αντρικές, κωμικές, τραγικές.⁸

Στο Βυζάντιο έχουμε την εκπληκτική μαρτυρία ότι οι γυναίκες φορούσαν προσωπίδες για λόγους σεμνότητας! Ο βυζαντινολόγος Φαίδωνας Κουκουλές αναφέρει ότι οι γυναίκες στο Βυζάντιο εκτός από το κεφάλι κάλυπταν και το πρόσωπο με «οθόνη» σύμφωνα με την Άννα Κομνηνή στο μνημειώδες έργο της *Αλεξιάς*, αλλά και μια αναφορά του Μεγάλου Αθανασίου. Η επικάλυψη αυτή ήταν τέτοια, ώστε διά του λεγόμενου προσωπίδιου να καλύπτουν το πρόσωπό τους με τρόπο που να φαίνονται μόνο η μύτη και οι οφθαλμοί.⁹

Ο Φ. Κουκουλές, επίσης, αναφέρει ότι οι κατεξοχήν διασκεδάσεις και μεταμφιέσεις δεν γινόντουσαν κατά την περίοδο των Απόκρεω, αλλά του Δωδεκαημέρου, δηλαδή από την εορτή των Χριστουγέννων μέχρι την επόμενη ημέρα των Φώτων, του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου. Οι Πατέρες της Εκκλησίας εννοείται πως πολεμούσαν τις μεταμφιέσεις, θεωρούντες αυτές κατάλοιπα εθνικών εθίμων. Και όντως αυτές έχουν εν μέρει επίδραση από ρωμαϊκές τελετές, κυρίως, όμως, είναι συνέχεια αρχαίων ελληνικών εθίμων και μάλιστα των εορτών που τελούνταν στα κατ'αγρούς Διονύσια και στα Ανθεστήρια. Σε αυτά μαρτυρείται ότι πολλοί άνδρες φορούσαν γυναικεία φορέματα σε διάρκεια πομπής. Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος τον 4ο αι. μ.Χ. επιτίθεται κατά των Χριστιανών για την «καταγέλαστον κωμωδία» κατά την οποία ακολουθώντας εθνικά έθιμα, αφανίζουν τα πρόσωπά τους, ενδύοντας γυναίκες με ανδρικά ρούχα. Κατά τον 6ο αι. Βυζαντινός συγγραφέας αναφέρεται στους «δεσμάτινα προσωπεία ενδιδυσκομένους και επί της αγοράς παίζοντας». Το γεγονός ότι κατά τον 7ο αι. συνηθιζόντουσαν σε μεγάλη κλίμακα οι μεταμφιέσεις το μαρτυρεί ο 62ος κανόνας της εν Τρούλλω Συνόδου, ο οποίος, με ποινή αφορισμού των λαϊκών και καθαιρέσεως των κληρικών, διέτασσε: «μηδένα άνδρα γυναικείαν στολήν ενδιδύσκεσθαι ή γυναίκα την ανδράσιν αρμόδιον, αλλά μήτε προσωπεία κωμικά ή σατυρικά υποδύεσθαι». Μάλιστα η συνήθεια αυτή είχε τόσο πολύ επικρατήσει, ώστε μέχρι και τον 12ο αι. μεταμφιέζόντουσαν ακόμη και κληρικοί, σύμφωνα πάντα με τον Φ. Κουκουλέ. Φορούσαν στρατιωτικές στολές, έφεραν προσωπεία στο πρόσωπό τους ή υποκρίνονταν τετράποδα ζώα μέσα στην εκκλησία, και μάλιστα της Αγίας Σοφίας, κατά την εορτή της Γεννήσεως του Χριστού και των Φώτων, έθιμο το οποίο καταργήθηκε κατά τον 12ο αι. επί Οικουμενικού Πατριάρχη Λουκά του Χρυσοβέργη.¹⁰

Η μάσκα δεν γνωρίζει σύνορα και κάθε λαός της δίνει τη δική του ερμηνεία και τη χρησιμοποιεί σύμφωνα με τις παραδόσεις του. Η μάσκα ως αξεσουάρ γνώρισε μεγάλη άνθηση κυρίως τον 14ο αιώνα στις χώρες της Μεσογείου. Είναι πασίγνωστοι οι περίφημοι μασκοφόροι της Ρώμης, της Φλωρεντίας και της Βενετίας. Και ιδιαίτερος οι κυρίες που ανήκαν στην αριστοκρατική τάξη στην Βενετία. Σήμερα δεν νοείται καρναβάλι χωρίς μάσκα, η οποία τείνει να εξελιχθεί σε ένα ανελέητο διαγωνισμό δημιουργίας εξαιρετικής τέχνης και αισθητικής.

7 Βλ. Δήμητρα Μήττα, Όψεις του προσωπίου, <http://www.komvos.edu.gr/masks/masks2.html>.

8. <https://www.limassolmunicipal.com.cy/el/limassolcarnival-history-mask>, Η ιστορία της Μάσκας.

9. Κουκουλέ Φαίδωνος, *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, τόμ. Β' II, εκδ. Παπαζήση, σελ. 177.

10. Κουκουλέ Φαίδωνος, *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, τόμ. ΣΤ', εκδ. Παπαζήση, σελ. 156.

Μεταξωτές στη Βενετία, πορσελάνινες, ζωγραφισμένες στο χέρι στη Νίκαια της Γαλλίας, εντυπωσιακές με φτερά στο Ρίο.¹¹

11. <https://www.limassolmunicipal.com.cy/el/limassolcarnival-history-mask>, Η ιστορία της Μάσκας.

Εικ. 4: Βενετσιάνικη διακοσμητική μάσκα.

Ο Καθηγητής Λαογραφίας Μιχάλης Μερακλής αναφέρει ότι το καρναβάλι πιθανόν να προήλθε από το αρχαϊκό φαινόμενο της προγονολατρίας, η οποία παρασταινόταν με τελετουργικό τρόπο. Δεν απουσίαζε από αυτήν, όμως, και το τελετουργικό γέλιο. Στις προγονολατρικές εκείνες τελετές παρασταινόταν ένα αντάμωμα ζωντανών και

νεκρών, που διακρίνονταν από τους πρώτους με μάσκες που φορούσαν (παλαιοί εθνολόγοι, που μελέτησαν τον πολιτισμό των ιθαγενών, έχουν καταθέσει σχετικές μαρτυρίες). Η συμβολική μάσκα των ιθαγενών, δηλαδή, παρίστανε τον νεκρό πρόγονο.

Το γέλιο ηχούσε δυνατό και αυτό καταγράφηκε και σε μεταγενέστερους, ιστορικούς χρόνους, κατά την ταφή των νεκρών. Ίσως ως μία προαναγγελία της ανάστασής τους. Στις χριστιανικές εκκλησίες του Μεσαίωνα οι πιστοί γελούσαν δυνατά (λατρευτικά!) την ημέρα του Πάσχα (risus paschalis). Αναφορά στο τελετουργικό αυτό γέλιο έκαναν εκτενώς σπουδαίοι φιλόλογοι-λαογράφοι, ο Βλαδίμηρος Προπ και, κατεξοχήν, ο Μιχαήλ Μπαχτίν στο εξαίρετο σύγγραμμά του: *Το έργο του Francois Rabelais και ο λαϊκός πολιτισμός στο Μεσαίωνα και την Αναγέννηση* (γαλλική μετάφραση και έκδοση 1970, ιδιαίτερα στο πρώτο κεφάλαιο: «Ο Ραμπελαί και η ιστορία του γέλιου», σ. 69-199).

Ασφαλώς το γέλιο του καρναβαλιού είναι μια έκρηξη παιγνιώδους, «ανατρεπτικής» ευθυμίας. Γι' αυτό οι λαογράφοι κατατάσσουν το καρναβάλι στον «ανάποδο κόσμο», όπως τον λένε, για περιπτώσεις όπου όλα τα κανονικά που συμβαίνουν αναποδογυρίζονται. Υπάρχει εξάλλου και η εξήγηση, ότι τέτοιες ανατρεπτικές εκδηλώσεις καθιερώθηκαν, εθιμικά νομιμοποιημένες, με την παραχώρηση αυταρχικών καθεστώτων, για εκτόνωση. Τις ονόμασαν λαογράφοι και ιστορικοί του πολιτισμού «περιόδους υπερβολικής ελευθερίας, ανοχής» (periods of license).

Η μάσκα του καρναβαλιού έχει πρόθεση να κρύψει το πρόσωπο, μάλιστα κατά τον πιο αστείο τρόπο, ώστε να προκαλεί γέλιο. Ο Μ. Μερακλής κάνει και μια παραπέρα σκέψη για την αρχαϊκή μάσκα: μπορεί από εκείνη την πρώτη αρχή του πολιτισμού οι άνθρωποι να έτρεφαν την αίσθηση ύπαρξης και μιας άλλης ζωής, εκτός από την παρούσα, όπου ο θάνατος τα τερματίζει, τα τελειώνει όλα. Αν δεν πίστευαν σε κάτι τέτοιο, πώς θα πίστευαν πως οι νεκροί τους ανασταίνονταν;

Τα πρόσωπα των νεκρών τους κάλυπταν με μάσκα και οι αρχαίοι Έλληνες, κατεξοχήν βασιλέων, καθώς επίσης αφιέρωναν τέτοια προσωπεία και σε ιερά των θεών. Στις νεκρικές μάσκες που έχουν οπή θεωρείται ότι από αυτήν φεύγει η ψυχή. Το νόημά τους πάντως ήταν ποικίλο στους λαούς. Όπως αυτό που αποδόθηκε στις μάσκες των πρωτογόνων: την πίστη και σε μια άλλη ζωή, αλλού.¹²

Μάσκες που κάλυπταν όλο το πρόσωπο εφαρμοστά και είχαν σχήμα ράμφους πουλιού, φορούσαν οι γιατροί τον 17ο και 18ο αι., για να καταπολεμήσουν την πανώλη, τον Μαύρο Θάνατο. Η μάσκα ήταν εφοδιασμένη με ματογυάλια από κρύσταλλο και το μακρύ ράμφος, μήκως περίπου 15 εκατοστών, ήταν γεμάτο με άρωμα ή αρωματικά βότανα ή λιβάνι, ώστε ο γιατρός να μην αναπνέει το μολυσμένο μίasma.¹³ Τα αρωματικά βότανα μπορεί να ήταν μέντα, γαρύφαλο, μύρο, ροδοπέταλα ή λάβδανο.¹⁴

12 <https://diastixo.gr/epikaira/psigmata/11847-mask-a-karnabali>, Μ.Γ. Μερακλή, *Μάσκα και Καρναβάλι*.

13 Black Winston, «Οι σκοτεινές τέχνες των γιατρών της πανούκλας. -Ανακαλύψτε τους επαγγελματίες και τους μελετητές που είχαν εκπαιδευτεί να αναγνωρίζουν τις περιβαλλοντικές και σωματικές ενδείξεις του Μαύρου Θανάτου», *All about History*, σελ. 22-31.

14 <https://www.mixanitouxronou.gr/se-ti-chrisimeve-i-mask-a-me-ti-morfi-pouliou-ke-ti-doulia-ekane-o-anthropos-pou-ti-forouse-den-ine-mask-a-karnavaliou/>

Εικ. 5 : Στολή γιατρού την εποχή της πανώλης.

<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.healthview.gr%2F84370%2Fi-istoria-tis-maskas-apo-ti-mayri-panoli-ston-koronoio%2F&psig=AOvVaw3eZxGf6vZXu5FXxDpQGGpQ&ust=1618267009860000&source=images&cd=vfe&ved=0CAkQjhxqFwoTCNCzqpyh9-8CFQAAAAAdAAAAABAD>

Στο θέατρο έχουμε την κατεξοχήν χρήση της μάσκας. Και στα τρία δραματικά είδη (τραγωδία, κωμωδία και σατυρικό δράμα) τόσο οι υποκριτές όσο και τα μέλη του

χορού φορούσαν μάσκες. Η χρήση της μάσκας που, όπως είδαμε, έχει βαθιές ρίζες μέσα στη θρησκεία και είναι κατά πολύ παλαιότερη από τους δραματικούς αγώνες, μπορεί να εναρμονιστεί με τη λατρεία του θεού Διονύσου, καθώς τα μέλη της ακολουθίας του έφταναν στο σημείο να χάνουν την προσωπικότητά τους (έκσταση). Από παραστάσεις μελανόμορφων αγγείων του 6ου αι. π.Χ. Γνωρίζουμε ότι όσοι μετείχαν σε κώμο, δηλαδή εορταστική εκδήλωση προς τιμήν του Διονύσου, εμφανίζονταν με θηριόμορφες μάσκες, κάτι που έχουμε ως απόηχο στην αριστοφανική κωμωδία.¹⁵ Το προσωπείο δημιουργούσε ένα πρόσωπο χωρίς ατομικά χαρακτηριστικά, ενώ απέδιδε περισσότερο ένα χαρακτήρα. Ο υποκριτής φορώντας το υποδυόταν κάποιον άλλο, έναν ήρωα ή θεό. Το προσωπείο διαυκόλυνε λοιπόν την έκσταση, την έξοδο από τον εαυτό. Διευκόλυνε, επίσης, την μεταμφίεση των υποκριτών που έπαιζαν δύο ή περισσότερους ρόλους, αντρικούς και γυναικείους, στο ίδιο έργο.¹⁶ Στο αρχαίο ελληνικό θέατρο¹⁷ οι μάσκες αρχικά ήταν κατασκευασμένες από άχρωμο λινό ύφασμα.¹⁸ Σταδιακά η κατασκευή τους τελειοποιήθηκε με την χρήση δέρματος και μερικές φορές ασημιού. Με το τελευταίο υλικό έδιναν «μεταλλικό» τόνο στη φωνή του ηθοποιού. Υπήρχε μεγάλη ποικιλία από μάσκες για κάθε ηλικία, φύλο, κοινωνική τάξη, φυλή και χώρα. Υπολογίζεται ότι υπήρχαν εικοσιπέντε είδη για τις μάσκες της τραγωδίας (θεοί και θεές, ήρωες, σκλάβοι, ιερείς) και σαράντα είδη για τις μάσκες της κωμωδίας.

Στην αρχαία Ρώμη η μάσκα φαίνεται να χρησιμοποιείται τον τελευταίο αιώνα πρό Χριστού. Στην Ρώμη τότε επικρατούσε μια συνήθεια: όταν ένας ηθοποιός δεν ικανοποιούσε με την ερμηνεία του τους θεατές, δεχόταν μια βροχή από λαχανικά. Τότε, ήταν υποχρεωμένος να αφαιρέσει την μάσκα του και να δείξει στον κόσμο το αληθινό του πρόσωπο για να τον χλευάσουν όλοι. Θεωρούνταν πλέον ανάξιος να φοράει το θεατρικό του προσωπείο. Η χρήση της μάσκας τελείωσε με την κατάρρευση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και επανήλθε όταν γεννήθηκε η «*commedia dell'arte*» από την οποία κατάγεται κατ'ουσίαν το νεότερο θέατρο. Κατόπιν, εκείνος που κατέργησε εντελώς την χρήση τους ήταν ο Κάρλο Γκολντόνι, Ιταλός κωμωδιογράφος που δημιούργησε κωμωδία χαρακτήρων, διδάσκοντας τους ερμηνευτές του να παίζουν χωρίς προσωπεία και να εκφράζουν στην σκηνή τα γνήσια αισθήματά τους.¹⁹

Στο κινεζικό θέατρο οι μάσκες που χρησιμοποιούσαν οι ηθοποιοί είχαν συμβολικό χαρακτήρα και αντικαθιστούσαν την φυσική έκφραση του προσώπου. Όταν ένας ηθοποιός πέθαινε στη σκηνή, άλλαζαν αμέσως την μάσκα του και του φορούσαν εκείνη που συμβόλιζε τον θάνατο.

Σύμφωνα με τον Fr. Frontisi-Ducroux, το πρόσωπο αποκαλύπτει: ό,τι ισχύει για το πρόσωπο από σάρκα ισχύει και για το τεχνητό προσωπείο με τα άκαμπτα χαρακτηριστικά. Δεν αποκρύπτει την πραγματικότητα που καλύπτει, αλλά την αντικαθιστά. Προσδίδει στον φορέα του μια νέα πραγματικότητα που καταργεί την αρχική.²⁰

Ένας από τους μεγαλύτερους θεολόγους του αιώνα μας, ο π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ

15 Horst- Dieter Blume, Εισαγωγή στο αρχαίο θέατρο, μτφρ. Μαρία Ιατρού, MIET, Αθήνα 2002, σελ.106-107.

16 <http://ancienttheater.culture.gr/el/parastaseis-arxaiotita/item/101-pws-itan-ta-proswpeia>

17 Βλ. Β. Φράγγου-Ανδριώτη, *Η σημασία της μάσκας στο αρχαίο ελληνικό θέατρο*, 2015.

18 <https://www.verianet.gr/post/25105:%27%27-i-istoria-tis-maskas!-%27%27->

19 <https://weirdsides.com/arthra-istories/i-istoria-tis-maskas/>

20 Françoise Frontisi-Ducroux, *Από το προσωπείο στο πρόσωπο*, εκδ. Δαίδαλος (Ι. Ζαχαρόπουλος).

υπογραμμίζει ότι «η αντίληψη του ανθρώπου ως προσώπου, η έννοια της προσωπικότητας, ήταν εντελώς απρόσιτη στον Ελληνισμό, ο οποίος θεωρούσε μόνο το προσωπείο (mask) ως πρόσωπο.²¹ Το άτομο είναι σχάση. Το πρόσωπο είναι σχέση, υπογραμμίζει ο Μάριος Μπέγζος. Σύμφωνα με τον αθεϊστή Φιλόσοφο Ζαν Πωλ Σατρ, Ο άλλος είναι η Κόλασή μου. Ο Αββάς Μακάριος ο Αιγύπτιος αναφέρει ότι Κόλαση είναι τον να μή μπορείς να δεις το πρόσωπο του Άλλου, το μαρτύριο του να μή μπορείς να αγαπάς, να έχεις αγαπητική κοινωνία μαζί του.²² Δεν είναι τόπος τιμωρίας, αλλά τρόπος ακοινωνησίας. Η ελευθερία του ατομικισμού είναι περιορισμένη, όταν ο Άλλος είναι το όριο της δικής μου ελευθερίας.²³ Ο π. Χαράλαμπος Παπαδόπουλος (Λίβυος) αναφέρει ότι η μοναξιά δεν αναφέρεται μονάχα στην σωματική απουσία του άλλου. Η πιο φρικτή μοναξιά είναι με τους πολλούς. Μπορεί γύρω μας να είναι δεκάδες άνθρωποι κι όμως εμείς να αισθανόμαστε βαθιά μόνοι. Γιατί η παρουσία των πολλών δεν σημαίνει αυτομάτως επαφή, άγγιγμα, κατανόηση και κοινωνία.²⁴ Για τον Χριστιανισμό ο άλλος είναι η χαρά μου, καθώς μέσα από αυτόν περνάει η σωτηρία μου. Ο Άλλος δεν είναι η Κόλασή μας, διότι, εάν υπάρχουμε, είναι γιατί υπάρχουν οι άλλοι. Ο άλλος είναι δημιουργημένος κατ'εικόνα και καθ'ομοίωσιν Θεού. Οι Καππαδόκες Πατέρες, ο Μέγας Βασίλειος, ο Άγιος Γρηγόριος Νύσσης, ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, αλλά και ο Μέγας Αθανάσιος, έχουν αναπτύξει την έννοια του προσώπου.

Η λέξη πρόσωπο προέρχεται από το «ωψ»(μέτωπο) και σημαίνει: έχω την όψη μου στραμμένη προς τον άλλον. Συνεπάγεται επομένως σχέση προς ένα άλλο πρόσωπο.²⁵ Το πρόσωπο δεν μπορεί να υπάρξει έξω από την σχέση του με τον Δημιουργό του και τους άλλους ανθρώπους. Το πρόσωπο δεν μπορεί να κατανοηθεί δίχως την αγάπη και δίχως την κοινωνία αγάπης.²⁶ Κατά τον Δ. Σκλήρη ο όρος πρόσωπον δεν χρησιμοποιείται ποτέ για να δηλώσει ζώα ή άλλα όντα, παρά μόνον για τον Θεό και τους ανθρώπους.²⁷ Το όντως είναι, ο όντως Ων είναι ο Θεός κι εμείς λαμβάνουμε οντότητα και γινόμαστε πρόσωπα μέσα από την σχέση μας με Εκείνον.

Στο πνεύμα του ασκητισμού ελευθερία του ανθρώπου είναι η απελευθέρωση του

21 Βλ. σχετικά: Μ.Π. Μπέγζος, *Διόνυσος και Διονύσιος*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ.577' π. Γ. Φλωρόφσκυ, *Έργα*, Θεσσαλονίκη 1983, τόμ. ΙΙΙ, ΣΕΛ. 38. Πρβλ. Του ίδιου, *Έργα ΙΙΙ*, σελ. 135, καθώς και ΙV, σελ. 89. Ειδικότερα, βλ. Ι. Ζηζιούλα, «Από το προσωπείον εις τό πρόσωπον», *Χαριστήρια εις τιμήν του Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος*, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 286-323 και Ι. Βλάχου (Μητρ. Ναυπάκτου), *Το Πρόσωπο στην Ορθόδοξη Παράδοση*, Αθήνα 1997³.

22 Μέγας Ευεργετινός και PG 34.

23 Μ. Μπέγζος, *Φαινομενολογία της Θρησκείας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995, σελ.228.

24 <http://www.imis.gr/el/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%88%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CF%87%CF%8C%CE%BB%CE%B9%CE%B1-6790/%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%BF-%CE%BF-%CE%AC%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80-%CF%87%CE%B1%CF%81-%CE%BB%CE%AF%CE%B2%CF%85%CE%BF%CF%82-%CF%80%CE%B1%CF%80%CE%B1%CE%B4%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%85-12835>

25 π. Δημήτριος Βασιλειάδης, «Οι έννοιες του προσώπου και του προσωπείου και η σχέση μας με τον Θεό». Εφημερίδα *Ορθόδοξη Αλήθεια*, 9/9/2020, σελ. 18.

26 Μητρ. Νέας Ιωνίας, Φιλαδελφείας, Ηρακλείου και Χαλκηδόνος Γαβριήλ, «Από το κρούσμα στο πρόσωπο», Εφημερίδα *Τα Νέα*, 21-22/11/ '20, σελ. 57.

27 Διον. Σκλήρη, «Πρόσωπο, άτομο και γνώμη στη σκέψη του Αγίου Μαξίμου του Ομολογητή», *Θεολογία* 84, 3(2013), 65-110.

εαυτού μας από το εγώ μας.²⁸

Ο Ε. Π. Παπανούτσος στο έργο του Πρακτική Φιλοσοφία (*Η σκλαβιά του ψεύδους*) αναφέρει ότι με τους άλλους», τους συνανθρώπους, δεν υπάρχει άμεση επικοινωνία. Για να καταλάβουμε εμείς αυτούς και εκείνοι εμάς πρέπει και να «φανερωθούμε» ο ένας στον άλλο. Να εξωτερικεύσουμε δηλαδή συμβολικά με τον μορφασμό, την χειρονομία, τον λόγο, κτλ αυτό που αισθανόμαστε, σκεπτόμαστε ή θέλουμε, με μια λέξη αυτό που ζούμε μέσα μας. Η γέφυρα προς τους άλλους και των άλλων προς εμάς είναι η έκφραση. Σ' αυτήν επάνω συναντιόμαστε με τον συνάνθρωπο, ανοίγει ο ένας στον άλλο τον εσωτερικό του κόσμο, του προσφερόμαστε και μας προσφέρεται, τον εννοούμε και μας εννοεί.

Ό, τι φανερώνουμε και εκφράζουμε, όμως, δεν σημαίνει ότι είναι και πραγματικό. Μπορεί να είναι προσποίηση, υποκρισία, επιτήδευση, προσθήκη, βιτρίνα και να μη φανερώνει τον ενδόμυχο κόσμο μας. Τότε δεν δείχνουμε στους άλλους το πρόσωπο, αλλά το προσωπίό μας. Ή ό, τι θέλουμε οι άλλοι να βλέπουν πάνω μας σύμφωνα και με τα εκάστοτε δημιουργημένα στερεότυπα. Όπως πολύ ορθά παρατηρεί ο C.G. Jung, «στον χαρακτηρισμό της λέξης «persona» όλοι οι άνθρωποι υφίστανται την υποβολή των ανώνυμων και απρόσωπων δυνάμεων του ειδικού περιβάλλοντος και της κοινής γνώμης και χρειάζεται να έχει ασυνήθιστες ψυχικές δυνάμεις εκείνος που θα μπορέσει μέσα στην κοίτη του μεγάλου ποταμού να διατηρήσει (στις ιδέες και στα αισθήματα, στη συμπεριφορά και στη γενικότερη τοποθέτηση απέναντι στα προβλήματα της ζωής) μιαν ιδιορρυθμία, τον προσωπικό του τόνο». Συνεχίζοντας ο Ε. Π. Παπανούτσος, όπου η φανέρωση (έκφραση, λόγος, ζωή) αναβλύζει από τον μέσα μας κόσμο με αλήθεια και γνησιότητα, αυθόρμηταβ και ειλικρινά, με ακρίβεια και συνέπεια, εκεί είμαστε για τους άλλους αυτό που είμαστε και για τον εαυτό μας: καθαροί και ακέραιοι. Επομένως αυτό που δείχνουμε προς τα έξω είναι το πρόσωπό μας. Αλλιώς ο άνθρωπος είναι νόθος, ψεύτικος. Ο άνθρωπος είναι απ' όλα τα ζώα το εφευρετικότερο και το ικανότερο να ψευτίζει και τα πράγματα γύρω του και τον ίδιο τον εαυτό του. Για τον λόγο αυτό η αλήθεια έγινε ανέκαθεν ο μεγάλος καημός, το ιδανικό, και η αρετή του. Από τα πρώτα βήματα της ζωής το ψεύδος μας πολιορκεί και προσπαθεί να μας υποτάξει. Πριν καν γνωρίσουμε το αληθινό μας πρόσωπο, επειδή είμαστε αδύνατοι, κατασκευάζουμε σιγά-σιγά το προσωπίό μας-για να αμυνόμαστε με τις περισσότερες ελπίδες και να κάνουμε τις επιθέσεις μας με τις λιγότερες απώλειες. Και καταλήγει ο σύγχρονος Φιλόσοφος: «Οι πλείστοι πεθαίνουν χωρίς ούτε οι άλλοι, ούτε οι ίδιοι να γνωρίσουν το αληθινό πρόσωπό τους».

Την τραγικότητα αυτή την περιγράφει χαρακτηριστικά ο Μελίτων, Μητροπολίτης Χαλκηδόνος, στην Ομιλία του στην Κυριακή της Τυροφάγου: «Είναι τραγική μορφή ο καρνάβαλος. Ζητεί να λυτρωθεί από την υποκρισία υποκρινόμενος. Ζητεί να καταλύσει όλες τις ποικίλες προσωπίδες, που φορεί κάθε μέρα με μία νέα, την πιο απίθανη. Ζητεί να εκκενώσει ό,τι υπάρχει απωθημένο μέσα στο υποσυνείδητό του και να ελευθερωθεί, αλλά ελευθερία δεν υπάρχει, η τραγωδία του καρνάβαλου παραμένει άλυτη. Το βαθύτερο αίτημά του είναι να μεταμορφωθεί».²⁹

Ο άνθρωπος μπορεί να γίνει ελεύθερος, όταν κατανοήσει την οντότητά του ως πρόσωπο. Και με τον τρόπο αυτό μάθει ότι δεν υπάρχει απλώς, αλλά συνυπάρχει

28 Μ. Μπέγζος, *Ψυχολογία της Θρησκείας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σελ. 148-149.

29 Θρησκευτικά Α Γυμνασίου, ΙΕΠ, 2020, σελ. 95.

κυρίως, όχι για να επιβιώνει ατομικά, αλλά για να συμβιώνει κοινωνικά.³⁰

Ο άνθρωπος γεννιέται άτομο και γίνεται πρόσωπο. Πότε πέφτει τελικά, όμως, η μάσκα, το καθημερινό προσωπίο μας, σύμφωνα με τον Χριστιανισμό; «Πάντα δε γυμνά και τετραηλισμένα τοις οφθαλμοίς αυτού», λέει ο Απ. Παύλος (Εβρ. 4,13). Ο Θεός μας γνωρίζει προ καταβολής κόσμου, προ της συλλήψεώς μας, μας γνωρίζει προτού γνωρίσουμε εμείς τον εαυτό μας. Τώρα βλέπουμε «δι' εσόπτρου εν αινίγματι, τότε δέ πρόσωπον προς πρόσωπον» (Α' Κορ. 13,12). Δηλαδή, τώρα βλέπουμε τα πράγματα θαμπά, σαν μέσα από μεταλλικό καθρέφτη· τότε όμως πρόσωπο με πρόσωπο θα δούμε τον Θεό. Τώρα γνωρίζω μόνο ένα μέρος, τότε όμως θα γνωρίσω με πληρότητα, όπως και ο Θεός μ' έχει γνωρίσει. Με τον θάνατό μας, οι μάσκες πέφτουν. Όπως πολύ όμορφα παρουσιάζεται στην ταινία «Το Δέντρο της Ζωής» του Τέρενς Μάλικ (2011), η Βασιλεία του Θεού παρομοιάζεται με μια απέραντη παραλία όπου συναντώνται οι κεκοιμημένοι όλων των εποχών, γνωστοί μεταξύ τους και άγνωστοι. Στην θάλασσα πέφτει μια μάσκα προς τον βυθό της: πέφτει το προσωπίο μας και αποκαλύπτεται το πρόσωπό μας. Στην αιωνιότητα οι μάσκες μας πέφτουν...

Εικ. 6: Από την ταινία το Δέντρο της Ζωής του Τέρενς Μάλικ (2011).

Και όπως διερωτάται ο Κώστας Γεωργουσόπουλος: «Ας συμπεριφερθούμε, λοιπόν, ...πεντακάθαρα, πρώτα με τον εαυτό μας.

Χωρίς μάσκες. Άραγε έχουμε πρόσωπο;³¹

30 Μ. Μπέγζος, *Φαινομενολογία της Θρησκείας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995, σελ.242.

31 Από τον ημερήσιο τύπο, Θεματικοί κύκλοι ΓΕΛ, ΟΕΔΒ.

Αναστασία Βαβάση, Θεολόγος-Φιλολόγος

Εικόνα άρθρου: Χάλκινο αναθηματικό τραγικό προσωπείο, 4ος αι. π. Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά.

<http://ancienttheater.culture.gr/images/thumbnails/images/ston-kosmo-ton-thatrikon-parastaseon/prosopeia-fill-380x381.jpg>- Προσπελάστηκε στις 13/4/2021.

Παρατήρηση: όλοι οι αναφερόμενοι διαδικτυακοί σύνδεσμοι του παρόντος άρθρου προσπελάστηκαν στις 13/4/2021.